

РЕКОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КООРДИНАТАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ

Ігор МИТРОФАНОВ

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Сучасний етап розвитку української державності характеризується фундаментальною зміною суспільної парадигми, що зумовлює радикальну трансформацію кримінально-правових реалій. Центральним вектором цих перетворень є реконцептуалізація кримінально-правової політики як інструменту забезпечення гомеостазу між правовою системою та динамічними цінностями демократичного суспільства. В умовах адаптації національного законодавства до *acquis communautaire*, кримінально-правова політика перестає бути лише механізмом репресії, набуваючи ознак людиноцентричної стратегії захисту правопорядку.

У філософсько-правовому вимірі політика (від грец. *politike* – мистецтво управління) розглядається як всеосяжний феномен, що структурує економічну, ідеологічну та правову сфери буття. Вона є телеологічною системою, де держава визначає стратегічну мету та легітимні засоби їх досягнення. В контексті європейської інтеграції, правова політика виступає формою реалізації внутрішніх функцій держави через призму принципу верховенства права. Забезпечення законності та протидія кримінальній деструкції є іманентною функцією держави, що в сучасних умовах трансформується у стратегічний курс на гармонізацію із безпековим простором Європейського Союзу (далі – ЄС) і адаптації національного законодавства до *acquis communautaire*.

Кримінально-правова політика України як складний стратегічний конструкт реалізується через триєдину матрицю: 1) законодавча детермінація – модернізація кримінального, процесуального та виконавчого інструментарію відповідно до європейських стандартів; 2) інституційне регулювання – впровадження правил і механізмів контролю, що гарантують передбачуваність та справедливість правосуддя; 3) праксеологічна імплементація – здійснення превентивних заходів, спрямованих на нівелювання криміногенних ризиків. Завдання цієї політики мають дихотомічний характер,

поєднуючи зовнішню експансію та внутрішню інтенцію: мінімізація деструктивного впливу соціоекономічних і біологічних факторів, апріорне утвердження соціальної справедливості, редукція негативних наслідків кримінальних посягань для блага.

Традиційний поділ кримінально-правової політики на кримінально-правовий, процесуальний та виконавчий елементи піддається критиці з погляду системного підходу: єдність мети й об'єктність впливу вимагають розглядати ці напрями як нерозривний континуум. Особливої актуальності набуває виокремлення кримінологічної політики. У широкому філософському розумінні вона постає як гуманістична стратегія, що ґрунтується на: а) доктринальній презумпції – формування ідейних засад протидії злочинності на основі поваги до прав людини; б) практичній конвергенції – впровадження цих засад у діяльність органів юстиції, що відповідає духу та букві європейського права.

Онтологічний статус кримінально-правової політики розкривається через три засадничі іпостасі: 1) доктринально-аксіологічна складова – державна стратегія протидії кримінальній деструкції, інституціоналізована у нормативно-директивних актах. В контексті євроінтеграції вона вимагає ревізії крізь призму принципів верховенства права та солідарної відповідальності; 2) праксеологічна складова – специфічна форма соціальної активності, що реалізується як проактивна відповідь на кримінальні виклики. Це динамічний процес, що корелює з європейськими стандартами операційної ефективності та захисту суспільного інтересу; 3) епістемологічна складова – цілісна наукова теорія, що виступає когнітивним синтезом політичних, соціологічних та юридичних знань, забезпечуючи інтелектуальний супровід реформ.

Предметне поле кримінально-правової політики формується на перетині інтегративних властивостей соціальної стратегії держави та міждисциплінарного дискурсу, що охоплює теорію управління, соціологію права та політологію. Такий синтетичний підхід є критично важливим для імплементації стандартів ЄС, де кримінальне право розглядається як інструмент забезпечення фундаментальних свобод. Змістовна наповненість даної політики реалізується через діалектичну єдність двох векторів: телеологічного (формування мети та завдань) та інструментального (визначення форм і методів державного реагування). Відповідно до європейського вектора розвитку, засоби та методи протидії злочинності мають верифікуватися за тріадою засадничих критеріїв: 1) юридична валідність (правова обґрунтованість) – безумовна детермінованість Конституцією України та гармонійність із правовим корпусом ЄС; 2) прагматична релевантність (ефективність) – оптимальне співвідношення між ресурсними витратами держави та соціальним ефектом, що відповідає принципу пропорційності; 3) антропоцентрична надійність – гарантування непорушності прав і

свобод людини як найвищої цінності, що є серцевиною європейської правової ідентичності.

У контексті євроінтеграційної конвергенції принципи кримінально-правової політики постають не просто як технічні нормативи, а як фундаментальні аксіологічні імперативи. Вони складають ідейний базис, що визначає телеологію (мету) законодавства та правозастосовної практики. В умовах імплементації *acquis* ЄС¹ ці принципи виступають медіаторами між національною правовою традицією та універсальними стандартами *Rule of Law* (верховенства права). Особливістю цих принципів є їхня трансцендентно-нормативна природа. Вони не є абстрактними теоретичними конструктами, а володіють онтологічною вкоріненістю у конституційному дизайні та міжнародно-правових актах – Конституція України, Хартія основних прав ЄС і прецедентна практика ЄСПЛ. Принципи кримінально-правової політики мають характер обов'язкових регулятивів, що формують етико-правове поле діяльності всіх суб'єктів цієї політики.

Ефективність кримінально-правової політики в координатах Європейського правового простору зумовлена реалізацією двох діалектично пов'язаних функцій: 1) прогресивно-конструктивна функція – принципи слугують «генетичним кодом» для модернізації кримінального законодавства, спрямовуючи його розвиток у русло гуманізму, пропорційності та правової визначеності; 2) консервативно-стабілізуюча функція – вони виступають як запобіжники проти правового волюнтаризму, забезпечуючи тяглість, когерентність (внутрішню цілісність) та дотримання меж, за межі яких не може виходити законотворча експансія держави. У світлі європейських стандартів правозастосовна діяльність судів і органів досудового розслідування набуває ознак герменевтичного процесу. Дотримання принципів гарантує, що застосування норм Кримінального кодексу (далі – КК) України корелює не лише з формальною «буквою» закону, але й з його «духом» – інтенцією справедливості, яка є осердям європейської правової ідентичності. Тобто, принципи є епістемологічним фільтром, що упереджує помилки та забезпечує легітимність державного примусу в демократичному суспільстві.

У контексті адаптації національної правової системи до стандартів *acquis communautaire*, кримінально-правова політика постає не лише як інструмент державного примусу, а як цілісна філософсько-правова стратегія, детермінована принципами верховенства права та захисту засадничих свобод. Виходячи з цього, до фундаментальної архітектоніки

¹ Митрофанов І. І. (2025) Кримінальне право та «COMMUNITY ACQUIS» Європи. *Європеїзація кримінального права України* : матеріали міжнар. наук. конф. Харків : Право. С. 38–43.

кримінально-правової політики нами віднесено такі принципи: 1) легітимність (законність) як онтологічна основа правопорядку; 2) аксиологічна справедливість, що корелює з європейським розумінням пропорційності; 3) системна конгруентність кримінально-правових заходів іншим векторам антикримінальної стратегії; 4) комплексність та міждисциплінарна конвергенція; 5) економія кримінальної репресії (принцип *ultima ratio*); 6) диференціація та персоналізація заходів правового впливу; 7) прогностична превентивність стратегічних рішень; 8) невідворотність юридичної відповіді на кримінальний виклик.

Принцип законності в архітектоніці кримінально-правової політики інтерпретується як багатогранний феномен. Він передбачає не лише формально-нормативну відповідність (узгодженість із Конституцією України та міжнародно-правовими зобов'язаннями у межах апроксимації до ЄС), а й герменевтичну точність – реалізацію норми у суворій відповідності до її істинного змісту (*ratio legis*). Цей принцип трансцендує межі простої кваліфікації діянь, охоплюючи етико-правові виміри справедливого судочинства, гуманізм санкцій та легітимність доказової бази, отриманої шляхом оперативно-розшукової діяльності. Законність виступає як метарівень, що санкціонує індивідуалізацію відповідальності та інститути посткримінального стимулювання (умовно-дострокове звільнення, пробація тощо).

У цій парадигмі знімається хибна дихотомія «законності» та «доцільності». Правова доцільність не є зовнішньою щодо закону; вона іманентно притаманна нормі на всіх етапах – від генезису закону до його фінальної імплементації. Будь-яке прагматичне рішення є валідним лише тоді, коли воно онтологічно вкорінене у законі (КК і суміжних актах), що забезпечує телеологічну єдність процесу доведення вини. Критичний аналіз правозастосовної практики свідчить, що дефіцит ефективності часто зумовлений не недосконалістю позитивного права, а дефектами його інтерпретації. Наочним прикладом була редукція поняття «злочинної спільноти» (так званих «сходок»), де складність доведення суб'єктивної й об'єктивної сторін злочину (ст. 255 КК) помилково трактувалася як законодавча лакуна.

Відповідно до вектору посилення боротьби з транскраніальною організованою злочинністю, що є вимогою безпекового сегменту *acquis* ЄС, було здійснено суттєву новелізацію КК України (Закон № 671-ІХ від 04.06.2020). Це призвело до: а) елевації санкцій за керівництво злочинними організаціями (7–12 років позбавлення волі); б) криміналізації специфічних форм антисоціального впливу (статті 255¹, 255², 255³ КК).

Сучасна кримінально-правова доктрина України, слідуючи за європейською традицією ресоціалізації, розширює простір для позитивної посткримінальної поведінки. Законодавець запроваджує

інструменти стимулювання широго каяття та активного сприяння правосуддю (ч. 6 ст. 255, ч. 2 ст. 255² КК). Така модель «діяльного каяття» трансформує кримінальну відповідальність із механічного акту відплати на динамічний процес, де добровільна відмова від злочинної ієрархії та сприяння розкриттю злочинів стають легітимною підставою для звільнення від покарання. Це не лише підвищує ефективність превенції, а й відповідає принципу пропорційності.

Принцип справедливості постає не лише як етична категорія, а як константа кримінально-правового буття, що детермінує архітектуру закону. В контексті європейських стандартів він вимагає від законодавця високого рівня обґрунтованості: 1) кримінологічна обґрунтованість – процеси криміналізації та декриміналізації мають спиратися на глибоку експертизу, що корелює з принципом *ultima ratio*; 2) аксіологічна співмірність санкцій – визначення міри покарання повинно забезпечувати баланс між каральною функцією та метою ресоціалізації; 3) процесуальна та виконавча конвергенція – справедливість вимагає створення цілісного механізму, що гарантує невідворотність відповідальності як засіб відновлення порушеного соціального порядку² (*restitutio ad integrum*). Справедливість у цьому дискурсі одночасно виступає джерелом права, його ідеальним орієнтиром і критерієм легітимності. Конфлікт між галузевою юриспруденцією й ідеєю справедливості неминуче призводить до трансформації позитивного права.

Кримінально-правова політика виступає вектором, що визначає зміст усієї правової системи у сфері протидії злочинності: а) принцип системної відповідності – вимагає методологічної єдності та когерентності між матеріальним, процесуальним і виконавчим кримінальним правом, що є необхідною умовою для інтеграції в єдиний правовий простір ЄС; б) принцип комплексності передбачає холістичний підхід, де залучення державних інституцій та громадянського суспільства поєднується з моніторингом каузальних зв'язків злочинності. Це забезпечує синергію зусиль на муніципальному, регіональному та загальнодержавному рівнях.

Адаптація до європейського правопорядку вимагає неухильного дотримання принципу економії кримінально-правової репресії: 1) кримінальне право як «стратегічна зброя» – держава має вдаватися до репресії лише тоді, коли інші регулятивні механізми виявляються неспроможними; 2) раціоналізація примусу – в правозастосовній діяльності це трансформується у вимогу вибору мінімально достатнього впливу для досягнення превентивної мети, що мінімізує соціальні

² Митрофанов І. І. (2024) Справедливість як філософсько-правова категорія. *Наукові перспективи*. № 11(53). С. 1003–1116.

витрати та поважає гідність особи. Диференціація й індивідуалізація виступають антиподами «зрівняльної репресії». Законодавча класифікація діянь та судовий розсуд мають враховувати унікальність кожної кримінальної ситуації, розмежовуючи стійку протиправну установку від ситуативної девіації.

Кримінально-правова політика має володіти прогностичною функцією. Стратегічні рішення (зокрема в системі МВС України) повинні базуватися на науковому антиципуванні криміногенних трендів. Метою є не лише реагування на злочинність, а її деескалація до рівня, що не загрожує онтологічній безпеці нації. Принцип невідворотності замикає цикл правового регулювання. Він гарантує, що кожна деліктна дія отримає адекватну правову оцінку. У контексті процесуальної політики це означає обов'язок держави забезпечити ефективне розслідування, що є фундаментом суспільної довіри до юстиції.

Таким, чином, принципи кримінально-правової політики України в умовах гармонізації з правом ЄС забезпечують діалектичну єдність між необхідністю державного примусу та захистом фундаментальних прав людини. Прикладом такої адаптивності є реформування інститутів протидії організованій злочинності (напр., ст. 255 КК України), де каральний аспект доповнюється стимулами для позитивної посткримінальної поведінки.